

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 11 Sayı: 58 Ağustos 2018 Volume: 11 Issue: 58 August 2018
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2564

**TÜRKİYE'DE İNSANİ GELİŞMENİN GÖSTERGESİ OLARAK TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ:
"TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME"
GENDER EQUALITY AS HUMAN DEVELOPMENT INDICATOR IN TURKEY: "GENDER
SENSITIVE BUDGETING"**

Filiz YILDIRIM*
Hülya EKER**

Öz

Toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi, kadınların toplumdaki ekonomik ve sosyal konumuna ilişkin bilgi sağlamakla birlikte her ülke için insani gelişmeyi değerlendirmek açısından önemli bir belirleyicidir. Çünkü her insanın kendisinin ve insanlığın yaşamına yön veren süreçlere aktif katılımı, insani gelişme için önemlidir. Türkiye, yüksek insani gelişmenin olduğu ülkeler arasında yer alsa da toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği göstergeleri incelendiğinde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de kadın erkek eşitliğini sağlama hedefi, cinsiyetler arasındaki farklı ihtiyaçları dikkate almayı gerektirir. Böyle bir yaklaşım, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye olan ihtiyacı arttırmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, insani gelişmenin göstergeleri ışığında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin önemini Türkiye üzerinden açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayrımcılık, Bütçeleme, Eşitlik, İnsani Gelişme, Toplumsal Cinsiyet.

Abstract

The gender equality goal is an important determinant in assessing human development for each country, as well as providing information on the economic and social status of women in society. Because that each human being actively participates in the processes that steer the lives of them and the mankind is important for human development. Although Turkey is among the countries in which high human development exists, inequality emerges between men and women when gender (in)equality indicators are analyzed. The gender equality goal in Turkey requires to take the different needs of women and men into consideration. Such an approach increases the need for gender sensitive budgeting. Thus, the aim of this study is to explain the significance of gender sensitive budgeting over Turkey in the lights of human development indicators.

Keywords: Discrimination, Budgeting, Equality, Human Development, Gender.

1. GİRİŞ

Dünyada küreselleşmenin etkisi ile birlikte ülkeler arasındaki etkileşim artmıştır. Bu artış sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel değişmelerin uluslararası standartlarla bütünleşmesini kaçınılmaz hale getirmektedir (Erkan, Şentürk, Akbaş ve Paksoy, 2015, 86). "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" ülke düzeyinde yaşanan bu değişimlere karşı uluslararası standartlar ışığında yoksulluğu ortadan kaldırmak başta olmak üzere gezegeni korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için oluşturulmuştur.

Sürdürülebilir kalkınmanın beşinci hedefi toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktır. Bu hedefin sağlanmasında kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmenin önemi vurgulanır (UN, 2015, 18). Bu hedefe ilişkin amaçlar incelendiğinde kadınların yapabilirliklerini artırmanın önemli olduğu dikkati çekmektedir.

Kadınların toplumda ikincil konumda yer almaları; kadın erkek arasında fırsat eşitsizliği, işgücü piyasasına dahil olamama, ayrımcı politikalar, kültürel pratikler olmak üzere pek çok nedene bağlanabilir (Şener ve Demirdirek, 2014, 17-18). Bu eşitsizlikler insani gelişme açısından pek çok fırsat, hizmet ve kaynakların sınırlandırılmasına neden olur. Bu bağlamda kadınların sadece ev içinde değil; kamusal alanda kaynaklara, fırsatlara ve hizmetlere erişebilmeleri, haklarını kullanabilmeleri, böylece kendi yaşamlarında aktif rol alabilmeleri, yani yapabilirliklerini genişletmeleri açısından oldukça önemlidir. Ancak insani gelişme açısından her insanın kendi yaşam süreçlerinde etkili olabilmesi, sadece ekonomik açıdan iyileşmeye bağlı değildir. Aynı zamanda bu iyileşmenin insani gelişme göstergelerine de yansımaları gerekir (Kavas, 2018, 25-26).

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, filiz06yildirim@gmail.com

** Uzm., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, hulyae06@hotmail.com

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması sosyal politikalar ve ekonomi politikaları açısından oldukça önemlidir. Zira bu politikaların hazırlanma sürecinde ülkelerin bütçeleme konusunda yenilemeye gitmeleri itici bir güç haline gelmiştir. Bu nedenle bütçeleme yapılırken toplumun her kesiminin kalkınmanın nimetlerinden eşit pay alması için özellikle dezavantajlı grupların taleplerinin karşılanması önemli bir ihtiyaçtır (Erkan, vd. 2015, 86). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetilen politikaların araçlarından biri de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemedir (Şener ve Demirdirek, 2014, 17-18). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi kullanan ülkelerde, bütçelemenin toplumsal cinsiyet eşitliğini arttırdığı, özellikle eğitim, iş gücü piyasası, gelir eşitliği, refah, çocuk ve aile bakımı, vatandaş güvenliği, sağlık, dış ilişkiler ve kalkınma politikaları alanlarında oldukça önemli etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Örneğin Meksika'da toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sonucunda rahim ağzı kanseri, meme kanseri, ergen hamileliği gibi kırılgan gruplardaki kadınlar dikkate alınarak sağlık alanında önemli adımlar atılmıştır. Benzer şekilde Japonya'da cinsiyete duyarlı politikalar özellikle iş yerindeki taciz oranlarının azaltılmasında etkili olmuştur (Downes, Von Trapp ve Nicol, 2017, 20-21).

Derleme olarak planlanan bu çalışmanın amacı insani gelişmenin göstergeleri ışığında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin önemini Türkiye üzerinden açıklamaktır. Bu hedefi gerçekleştirmek için,

- Öncelikle insani gelişme için toplumsal cinsiyet eşitliğini açıklamak,
- İnsani gelişme göstergeleri içinde toplumsal cinsiyet ile ilişkili endeksleri Türkiye açısından incelemek,
- Bu endekslere bağlı olarak Türkiye'de kadınların yaşadıkları eşitsizlikleri azaltmak için toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemede dikkate alınması gereken çıkarımları belirtmektir.

2. İNSANİ GELİŞME İÇİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Toplumsal cinsiyet eşitliği; sivil, politik özgürlükler ve insan haklarının önemli bir yönünü oluşturması nedeniyle insani gelişmeyi tanımlamada kullanılan önemli kavramlardan biridir. Kadınlar; insanlık tarihinin hiçbir döneminde günümüz endüstri sonrası dönemdeki kadar eğitim, kariyer, eş seçimi ve yaşam biçimlerinde eşit ve özgür olmamışlardır. Özellikle kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesi, sadece kadının güçlendirilmesini sağlamakla kalmamış, daha büyük potansiyel etkileri de beraberinde getirmiştir (Inglehart ve Welzel, 2005, 273).

Toplumsal cinsiyet eşitliği, özellikle ekonomik açıdan uyumlu toplum oluşturmanın temel noktasıdır. Çünkü ekonomik durum; kadının toplumsal konumunun ölçülmesinde ve belirlenmesinde önemli rol oynar (Yan, Yan ve Zhang, 2009, 471). Ancak kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle özellikle işyerinde olmak üzere kamusal ve özel alanda cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalan kadınlar babaya, eşe ya da erkek çocuğa bağımlı yaşam sürdürmek durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle çoğunlukla üretken rollerinden ziyade bu kadınlar, üreme rolü üzerinden konumlandırılmaktadırlar. Ayrıca kadınların kanunlarda mirastan eşit pay alamaması, başlık parası, erken evlilik, cinsel istismar, güvenli olmayan bölgede ya da ülkede yaşama gibi pek çok kısıtlama ve engeller kadınların kırılgan gruplar arasında yer almalarında etkili olmaktadır (Banu, 2016, 24). Bu kadınlar, erkeklerin sahip oldukları haklardan ve hizmetlerden genellikle yoksundurlar. Benzer işi yapan çoğu kadın, erkeklerden daha düşük ücret almaktadır. Erkeklerle karşılaştırıldığında kötü sağlık durumu, düşük eğitim düzeyi ve dolayısıyla yetersiz bilgi ve beceriler bu kadınların sahip oldukları özellikler olarak sıralanmaktadır (Bordoloi, 2017, 2).

Diğer yandan toplumsal kurallar ve kültürel pratikler kadının refahında belirleyici olmakla birlikte nesillere aktarılmasını sağlar. Örneğin erken yaşta evlilik, sağlık ve eğitim açısından uzun dönemde eşitsizliklere neden olur. Bu sorunun dikkate alınmaması ise sağlıksız durumun gelecek nesillere aktarılmasına, dolayısıyla, insani gelişmede kayıplara neden olur. Bu nedenle kadınların kaynaklara erişebilmesi ve seçim yapabilmesi, kendi yaşamları üzerinde olduğu kadar çevreleri için de büyük değişimleri beraberinde getirir (Mikkola ve Miles, 2007).

Özellikle toplumsal dönüşüm ve insani gelişme açısından eğitim, güçlü bir etkidir. Zira eğitim; bireyleri güçlendirir, bilgi, yetenek ve kapasiteyi geliştirerek insanın kendine saygılı ve onurlu bir yaşam sürdürmesini sağlar. Ayrıca eğitim, bir eşitlik meselesidir. Bu bağlamda birçok ülkede eğitimde cinsiyet, ırk, etnisite ve din ayrımı yapılmaksızın fırsat eşitliği konusunda adımlar atılmaktadır. Eğitim, her şeyden önce, insan hakkıdır (Banu, 2016, 23). Bu bağlamda kadının ve erkeğin eğitim süresi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin belirleyicisi olarak ele alınmakta, dolayısıyla eğitime dayalı çıktılar insani gelişmenin de göstergesi olarak kabul edilmektedir. Kız çocuklarının eğitimi; toplumdaki konumlarını, ailelerinin yaşam kalitesini, insan sermayesini ve dolayısıyla da geleceklerini etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde bile annenin

eğitimi, çocuğun başarısında babanın eğitiminden çok daha fazla etkili olmaktadır (Mikkola ve Miles, 2007, 15).

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi üzerinde toplumsal cinsiyet eşitliği üç açıdan etkili olur. Birincisi kadının ve erkeğin aynı eğitim düzeyinde olması ekonomik fırsatların, üretimin ve verimliliğin artmasını sağlar. Dolayısıyla küresel dünyada rekabet gücü artar. İkinci olarak kadının güçlenmesiyle birlikte çocuğun refahının artması da dahil, olumlu sonuçlar ortaya çıkar. Toplumsal ve politik açıdan kadınların ve erkeklerin eşit düzeyde karar sahibi olmaları bu alanlardaki temsil oranını da olumlu yönde etkiler. Böylece toplumsal yaşama dahil olma ve politik seçimler yapma ülkenin gelişimine üçüncü katkı olarak ifade edilebilir (World Bank, 2012, 3).

İnsani gelişme toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesiyle, yani, bireylerin ekonomiye katkı sağlama, eğitilmiş olma ve sağlıklı olma gibi yapabilirlikleri ile yakından ilişkilidir. Bu yapabilirlikler ve işlevler insani gelişmenin temelidir. Bu açıdan kadınların ve erkeklerin eğitim, sağlık gibi pek çok alanda hak, fırsat ve hizmetten adil bir biçimde yararlanmaları insani gelişme için önemlidir (Bordoloi, 2017, 1).

3. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİT(SİZ)LİĞİ GÖSTERGELERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi, kadınların toplumdaki ekonomik ve sosyal konumlarına ilişkin bilgi sağlamakla birlikte her ülke için insani gelişmeyi değerlendirmek açısından önemli bir belirleyicidir (Kavas, 2018, 3). Zira insani gelişme, yapabilirlikleri genişleterek insanın gelişimine odaklanır. Bu noktada her insanın kendi ve insanlığın yaşamına yön veren süreçlere aktif katılarak yapabilirliklerini genişletmesi, insani gelişme için önem arz eder (Jahan, 2016a, 2). Bu bağlamda Birleşmiş Milletler'in endeksleri (Jahan, 2016a) toplumsal cinsiyet eşit(siz)liğini kapsamlı bir biçimde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

Aynı zamanda Dünya Ekonomik Forumu'nun (World Economic Forum, 2017) "Küresel Cinsiyet Eşitliği Uçurumu" ve OECD tarafından hazırlanan "Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi" Türkiye'yi de kapsayacak biçimde toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği göstergeleri hakkında bilgi sağlamaktadır.

Uluslararası kuruluşların yanı sıra özellikle TEPAV tarafından hazırlanan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi" konulu rapor (Kavas, 2018) Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin il düzeyinde değerlendirilmesi açısından önemlidir. Aşağıda hem uluslararası kuruluşların hem de TEPAV'ın raporundan hareketle Türkiye'de insani gelişmenin önemli bir boyutu olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine/eşitsizliğine ilişkin genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

3.1 İnsani Gelişme Endeksi

Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan İnsani Gelişme Endeksi (Jahan, 2016a);

- Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi,
- Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi,
- Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi ve
- Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi olmak üzere dört endeks ışığında insani gelişmeyi ölçmektedir.

Birleşmiş Milletler'in son raporunda (Jahan, 2016a) Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi hariç diğer üç endeks Türkiye'nin de dahil olduğu pek çok ülkede toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği açısından ülkeler düzeyinde karşılaştırma yapmaya olanak sağlamaktadır.

İnsani Gelişme Endeksi'nde ülkeler 0-1 aralığında dört gelişme düzeyine göre incelenmiştir:

- 0.550'den az puan alan ülkeler düşük insani gelişme,
- 0.550-0.699 aralığında puan alan ülkeler orta düzeyde insani gelişme,
- 0.700-0.799 aralığında puan alan ülkeler yüksek insani gelişme,
- 0.800 ve üzerinde puan alan ülkeler ise çok yüksek insani gelişme düzeyindeki ülkeler olarak sınıflandırılmıştır (Jahan, 2016a, 27).

Bu sınıflandırma dikkate alındığında Birleşmiş Milletler'in (Jahan, 2016b, 2-3) raporu Türkiye'nin 1990 yılında düşük insani gelişme düzeyinde, 2015 yılında ise yüksek insani gelişme düzeyinde olduğunu göstermiştir. Ayrıca Türkiye'de doğuştan beklenen yaşam süresi, beklenen ve ortalama eğitim süresi, satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına düşen gayri safi milli gelir artmıştır (Tablo 1, Jahan, 2016b, 2-3).

Tablo 1. İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri 1990 ve 2015 Yılına Göre Karşılaştırılması

	Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Eğitim Süresi	Ortalama Eğitim Süresi	Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir (\$)	İnsani Gelişme Endeks Değeri
1990	64.3	8.9	4.5	10.494	0.576
2015	75.5	14.6	7.9	18.705	0.767

(Jahan, 2016b, 2-3)

3.2 Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi

Bu endeks, insani gelişmeyi eşitsizlik derecesine indirgeyerek değerlendirmektedir. Bu endekste bir ülkenin sadece sağlık, eğitim ve gelir açısından ortalama değerleri dikkate alınmamakta, her bir boyuta ilişkin eşitsizlik düzeyi elde edilerek bu değerlerin nüfusta nasıl bir dağılım gösterdiği de ortaya konulmaktadır (Jahan, 2016a, 194). Bir toplumda eşitsizlik arttıkça; eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeks değeri, insani gelişme endeks değerinin altına düşer. İnsani gelişme endeks değeri ile eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeks değeri arasındaki fark, insani gelişme açısından yüzde olarak ifade edilir. Dolayısıyla bu yüzde, eşitsizliğe bağlı insani gelişmedeki kaybı gösterir (UNDP, 2015).

Birleşmiş Milletler (2016)'in raporuna göre 2015 yılında Türkiye'nin insani gelişme endeks Değeri 0.767 iken, eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeks değeri ise 0.645'tir. İnsani gelişme ile eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeks değeri arasındaki fark ise %15.9'dur. Yani Türkiye'nin eşitsizliğe bağlı insani gelişme kaybı %15.9'dur. Genellikle düşük insani gelişme oranına sahip olan ülkelerde eşitsizlik oranı daha yüksek, dolayısıyla da eşitsizliğe bağlı kayıplar daha fazladır. Çok yüksek insani gelişme düzeyindeki ülkelerin insani gelişme kaybı %11.1, yüksek insani gelişme düzeyindeki ülkelerde %20.0, orta insani gelişme düzeyindeki ülkelerde %25.7, düşük insani gelişme düzeyindeki ülkelerde ise bu oran %32.3'tür (Jahan, 2016a, 209). Bu noktada Türkiye'nin, insani gelişme kaybı açısından yüksek insani gelişme düzeyindeki ülkeler arasında yer aldığı söylenebilir (Jahan, 2016a, 205). Ayrıca bu endekse göre doğuşta beklenen yaşam süresinde eşitsizlik %11.0, bilgiye erişimde/egitimde eşitsizlik %14.2 ve gelirden eşitsizlik %21.8'dir. Bu göstergeler açısından Türkiye'de en çok gelirden eşitsizlik olduğu anlaşılmaktadır (Jahan, 2016a, 207).

3.3 Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi

Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan bu endekste uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim/egitim ve yaşam standardı olmak üzere üç temel gösterge bulunmaktadır. Endekste kadın ve erkeğe göre; uzun ve sağlıklı yaşam alt göstergesi olarak yaşam beklentisi endeksi oluşturulmuştur (Jahan, 2016b, 5; Jahan, 2016c, 1). Ayrıca bilgiye erişim/egitim göstergesi için beklenen ve ortalama eğitim süresi temel alınarak eğitim endeksi elde edilmiştir. Son olarak yaşam standardı göstergesi olarak satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına düşen gayri safi milli gelir endeksi oluşturulmuştur. Bu endekste yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi, satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına düşen gayri safi milli gelir endeksi kullanılarak hem kadın hem de erkek için insani gelişme endeksi oluşturulmuştur. Kadın ve erkek insani gelişme endekslerinden toplumsal cinsiyete dayalı gelişme endeksi elde edilmiştir (Jahan, 2016c, 1).

Türkiye'de, toplumsal cinsiyete dayalı gelişme endeksi değeri 0.908'dir. Türkiye'de kadınlar için insani gelişme endeks değeri 0.724 iken, erkek için bu değer 0.797'dir. Bu noktada özellikle belirtilmelidir ki kadın ve erkek için endeks değeri sifıra yaklaştıkça toplumsal cinsiyet eşitliğinin azaldığı, 1'e yaklaştıkça toplumsal cinsiyet eşitliğinin arttığı anlamına gelmektedir (Jahan, 2016a, 195). Toplumsal cinsiyete dayalı gelişme endeksi açısından Türkiye'de erkeklerin kadınlara göre avantajlı konumda oldukları söylenebilir.

Bu endekste uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim/egitim ve yaşam standardı kadın ve erkek için ayrı ayrı incelenmiştir. Buna göre Türkiye'de sağlık göstergesi kapsamında doğuşta beklenen yaşam süresi kadınlarda 78.7 yıl, erkeklerde ise 72.3 yıldır. Bu bağlamda Türkiye'de kadınların biyolojik olarak doğumda beklenen ortalama yaşam süresi açısından erkeklere göre daha avantajlı konumda yer aldıkları söylenebilir (Jahan, 2016a, 213).

Eğitim göstergesi incelendiğinde Türkiye'de beklenen eğitim süresi kadınlarda 14.0 yıl iken, erkeklerde 15.0 yıldır. Ortalama eğitim süresi kadınlarda 7.0 yıl iken, erkeklerde 8.8 yıldır (Jahan, 2016a, 211). Bu değerler dikkate alındığında Türkiye'de kadın erkek eğitim süreleri açısından eşitsizlik olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kadınların eğitime erişme ve eğitim yaşamını sürdürmeleri açısından erkeklere göre dezavantajlı konumda oldukları ifade edilebilir.

Ekonomik gösterge incelendiğinde Türkiye’de kadınların milli gelirden aldıkları pay 10.64 dolar iken, erkekler için bu değer 27.03 dolardır (Jahan, 2016a, 211). Bu bağlamda kadınların milli gelirden aldıkları payın erkeklere göre oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi’nde ülkeler beş gruba ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu endekse göre toplumsal cinsiyet eşitliği farkının;

- %2.5 ya da altında olması, yüksek düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip birinci gruptaki ülkeleri,
- %2.5-5 arasında olması, orta-yüksek düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip ikinci gruptaki ülkeleri,
- %5-7.5 arasında olması, orta düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip üçüncü grup ülkeleri,
- %7.5-10 arasında olması, orta-düşük düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip dördüncü grup ülkeleri ve
- %10’dan fazla değerde olması, düşük düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip beşinci grup ülkeleri ifade eder (Jahan, 2016c, 6-7).

Bu endekse göre Türkiye (0.908 puan), 5 düzeyli ülke sınıflamasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin orta-düşük düzeyde olduğu 4. grup ülkeler arasında yer almıştır (Jahan, 2016b, 5).

3.4 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan bu endekste sağlık, güçlendirme ve işgücü piyasasına katılım olmak üzere üç temel gösterge yer almaktadır (Jahan, 2016c, 1).

Endekste anne ölüm oranı ve ergen doğum oranları dikkate alınarak kadın üreme sağlığı endeksi oluşturulmuştur (Jahan, 2016c, 1; Jahan, 2016b, 5). Anne ölüm oranı 100.000 doğumda gerçekleşen anne ölüm oranını ifade etmektedir. Ergen doğum oranı ise 15-19 yaşları arasındaki 1000 kadından yüzde kaçının doğum yaptığını göstermektedir (Jahan, 2016a, 263). Bu endekse göre Türkiye’de anne ölüm oranı (100.000 doğumda) %16, ergen doğum oranı (1000 kadından 15-19 yaş aralığında) %27.6’dır (Jahan, 2016a, 215). Bu göstergelere göre Türkiye’de kadınların sağlık açısından dezavantajlı bir konumda oldukları ifade edilebilir.

Güçlendirme boyutunda kadının ve erkeğin en az orta öğretim düzeyine sahip olma, parlamento koltuklarını paylaşma ile işgücüne katılma göstergeleri temel alınmıştır. Buna göre Türkiye’de en az orta öğretim düzeyine sahip olan 25 yaş ve üzeri kadınların oranı %43.5 iken, erkeklerde bu oran %64.8’dir. Kadınlar arasında parlamento koltuklarını paylaşma oranı %14.9 iken erkeklerde bu oran %85.1’dir. İş gücüne katılımda ise 15 yaş ve üzeri kadınların oranı %30.4 iken, erkeklerin oranı yüzde 71.4’tür (Jahan, 2016a, 215). Bu oranlar dikkate alınarak kadınların erkeklere göre eğitim, siyaset ve işgücüne katılımı destekleme açısından güçlendirmeye ihtiyaçlarının olduğu anlaşılmaktadır. Zira eğitim ve işgücüne dahil olma açısından kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik oranı oldukça yüksektir.

Burada özellikle belirtmelidir ki kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik, insani gelişmedeki kayıp olarak görülmektedir. Bu endekste kadınların ve erkeklerin eşitsizlik gösterge değerleri arasındaki fark yüzde olarak gösterilmekte, bu yüzde değerler üzerinden 0-1 aralığında toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeks değeri elde edilmiştir. Endekste 0’a yaklaştıkça toplumsal cinsiyet eşitsizliği azalmakta, 1’e yaklaştıkça toplumsal cinsiyet eşitsizliği artmaktadır (Jahan, 2016c, 7). Buna göre toplumsal cinsiyet eşitsizliği sıralamasında Türkiye (0.328 puanla) 159 ülke arasında 69. sırada yer almıştır (Jahan, 2016a, 215).

3.5 Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi-2018

TEPAV tarafından oluşturulan bu raporda “Türkiye Kadın Güçlenme Endeksi”ne ve “Türkiye Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi”ne göre toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği değerlendirilmiştir (Tablo 2, Kavas, 2018). Her iki endeks; sağlık, istihdam, eğitim ve temsil oranı olmak üzere Tablo 2’deki göstergelere dayalı olarak açıklanmıştır. Bu göstergeler Türkiye Kadın Güçlenme Endeksi’nde sadece kadınlar için, Türkiye Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ise hem kadınlar hem de erkekler için hesaplanmıştır.

Tablo 2. Türkiye Kadın Güçlenme ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeks Göstergeleri

	Türkiye Kadın Güçlenme Endeksi	Türkiye Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
Sağlık	Ergen doğurganlık oranı (binde)	Anne ölüm oranı (yüz binde) Ergen doğurganlık oranı (binde)
İstihdam	Kadın istihdam oranı (%)	Kadın istihdam oranı (%) Erkek istihdam oranı (%)
Eğitim	En az 25 yaş üstü lise mezunu kadın oranı (%)	En az 25 yaş üstü lise mezunu kadın oranı (%) En az 25 yaş üstü lise mezunu erkek oranı (%)
Temsil oranı	Belediye meclisinde kadınların temsil edilme oranı (%)	Belediye meclisinde kadınların temsil edilme oranı (%) Belediye meclisinde erkeklerin temsil edilme oranı (%)

Kavas (2018, 6-7)'tan uyarlanmıştır.

Tablo 3'te yer alan her iki endekste 2015-2017 yılları arasında olumlu gelişmenin yaşandığı gösterge, temsiliyet oranıdır. Dolayısıyla temsiliyet oranındaki olumlu değişim Türkiye'de illerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadının güçlenme sıralamasında olumlu değişim sağlamıştır. Temsiliyet oranının artmasına dayalı olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinde en çok iyileşmenin görüldüğü bölgeler arasında Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Orta ve Batı Anadolu Bölgeleri bulunmaktadır (Kavas, 2018, 25). 2014 yılından 2017 yılına kadar hem belediye başkanlığı hem de belediye meclis üyeliği oranındaki artış, illerin sıralamasının değişmesinde etkili olmuştur. Buna bağlı olarak toplumsal cinsiyet eşitliği düzeyinde iyileşmenin en çok olduğu iller arasında Aksaray, Kahramanmaraş, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Çorum, Elazığ, Malatya, Bartın, Giresun, Osmaniye, Şırnak ve Van bulunmaktadır. 2017 yılından itibaren Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki cinsiyet eşitliği değişmeye başlamış, kadın erkek eşitsizliği azalmıştır (Kavas, 2018, 25).

Bu rapora göre il düzeyinde cinsiyet eşitsizliğindeki endeks değerleri 0-1 aralığında değişmektedir. Endeks gösterge değerinin "0" a yakın olması, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin azaldığını; "1" e yakın olması ise kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin arttığını göstermektedir (Kavas, 2018, 12). Bu endekste toplumsal cinsiyet eşitliğinin en yüksek olduğu ilk beş ilin ve en düşük olduğu son beş ilin 2015 ve 2017 yıllarına göre endeks değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından 2015 ve 2017 yılları arasında il düzeyindeki sıralamada kadınların sağlık, eğitim, istihdam ve temsiliyet oranındaki farklılaşma etkili olmuştur. Bu göstergelerin birindeki değişim, diğer göstergeleri etkilemiştir. Ancak bu sıralamanın değişiminde özellikle kadınların belediye meclislerindeki temsil oranı, diğer göstergelere göre daha güçlü bir etki oluşturmuştur (Kavas, 2018, 9).

Tablo 3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine Göre İlk Beş ve Son Beş İl Sıralaması

İlk ve Son Beş İl	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeks Değeri (2015)	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeks Değeri (2017)	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeks Sıralaması (2015)	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeks Sıralaması (2017)
İstanbul	0.268	0.286	1	1
Rize	0.352	0.300	11	2
Ankara	0.311	0.302	4	3
Bursa	0.275	0.307	2	4
Tunceli	0.384	0.321	20	5
Muş	0.615	0.547	80	77
Niğde	0.580	0.560	78	78
Yozgat	0.593	0.583	79	79
Afyon	0.574	0.589	77	80
Ağrı	0.617	0.606	62	81

Kavas (2018, 8-9)'tan uyarlanmıştır.

Türkiye Kadın Güçlenme Endeksi'ne göre 5 yıllık dönemde (2012-2017) iyileşme olduğu belirlenmiştir. Özellikle Akdeniz, Batı Marmara Bölgeleri bu iyileşmeden daha yüksek oranda etkilenmiştir (Kavas, 2018, 16). Bu endekse göre 2015 ve 2017 yılında kadının güçlenmesinin en yüksek olduğu ilk beş il ve en düşük olduğu son beş il Tablo 4'te gösterilmiştir. Buna göre bu yıllar arasında kadınların sağlık, eğitim, istihdam göstergelerindeki iyileşmenin yanı sıra özellikle belediye meclisindeki kadın temsil edilme oranının kadının güçlenmesine ilişkin il düzeyindeki sıralamada daha belirleyici olduğu saptanmıştır (Kavas, 2018, 18). Türkiye kadın güçlenme endeksi değerleri 1'den büyüktür. Bu nedenle endeks değerinin;

- 1'e yakın olması, kadının gücünün daha düşük düzeyde olduğunu,

•1'den uzak olması ise kadının gücünün daha yüksek düzeyde olduğunu gösterir (Kavas, 2018, 16).

Türkiye'de kadının güçlenmesi açısından 2015 yılında il düzeyinde endeks değeri ortalaması 3.144 iken, bu değer 2017 yılında 3.112'ye gerilemiştir. Bu endeks değerinin azalmasında kadının belediye meclisindeki temsil oranının düşmesi en önemli neden olarak gösterilmiştir (Kavas, 2018, 16).

Tablo 4. Türkiye Kadının Güçlenme Endeksi'ne Göre İlk Beş ve Son Beş İl Sıralaması

	İl düzeyinde Kadın Güçlenme Endeks Değeri (2015)	İl düzeyinde Kadın Güçlenme Endeks Değeri (2017)	İl düzeyinde Kadın Güçlenme Endeks Sıralaması (2015)	İl düzeyinde Kadın Güçlenme Endeks Sıralaması (2017)
İstanbul	4.645	4.613	1	1
Ankara	4.508	4.520	2	2
Bursa	4.246	4.112	5	3
Kocaeli	3.865	3.988	10	4
Rize	3.651	3.853	14	5
Bitlis	1.622	1.824	79	77
Afyon	1.890	1.772	72	78
Yozgat	1.775	1.696	77	79
Muş	1.465	1.659	81	80
Ağrı	1.480	1.317	80	81

Kavas (2018, 8)'tan uyarlanmıştır.

3.6 Küresel Cinsiyet Eşitliği Uçurumu

Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan "Küresel Cinsiyet Eşitliği Uçurumu" (World Economic Forum, 2017) raporunda 144 ülke; ekonomik katılım ve fırsat, eğitim, sağlık ve sağ kalım ile politik güçlenme göstergeleri açısından karşılaştırılmıştır. Toplam 14 gösterge kullanılarak endeks hesaplanmıştır (Tablo 5). Bu göstergeler bağlamında 144 ülke arasında sıralama yapılarak küresel bir endeks oluşturulmuştur. Bu endekste ülkelerin sıralanmasında gelişmişlik düzeyleri değil, toplumsal cinsiyet göstergelerindeki ayrımlar dikkate alınmıştır (World Economic Forum, 2017, 4-5).

Endeksin her bir göstergesinde 0 (toplumsal cinsiyet açısından eşitsizlik) ve 1 (toplumsal cinsiyet açısından eşitlik) arasında eşit(siz)lik değerlendirilmiştir. Endeks, cinsiyet uçurumu arttığında 0'yakın, azaldığında ise 1'e yakın değer almaktadır (World Economic Forum, 2017, 6-7).

Tablo 5. Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu Göstergelerine Göre Türkiye

Küresel Cinsiyet Uçurumu	Sıralama (144 ülke arasında)	Küresel Cinsiyet Uçurumu Değeri
1.Ekonomik Katılım ve Fırsatlar	128	0.471
İşgücüne katılım	131	0.439
Benzer işe eşit ücret	94	0.590
Tahmini gelir (*)	122	0.440
Kanun yapıcı ve üst düzey yönetici	107	0.178
Mesleki ve teknik çalışan	104	0.638
2.Eğitim	101	0.965
Okuryazarlık oranı	94	0.940
İlköğretimde net okullaşma oranı	97	0.990
Ortaöğretimde net okullaşma oranı	110	0.981
Yükseköğretimde net okullaşma oranı	105	0.874
3.Sağlık ve Sağ Kalım	59	0.977
Doğumda cinsiyet oranı	1	0.944
Sağlıklı yaşam beklentisi	68	1.050
4.Politik Güçlenme	118	0.088
Parlamentodaki kadın milletvekilleri	108	0.171
Bakanlık pozisyonundaki kadınlar	135	0.040
Son elli yılda kadın/erkek devlet/hükümet başkanı olarak geçirilen yıl	38	0.057

(World Economic Forum, 2017, 324)

Bu endekse göre Türkiye (0.625 puan), 144 ülke arasında 131. sırada yer almıştır (World Economic Forum, 2017, 11). Her bir gösterge incelendiğinde sağlık ve eğitim açısından kadın erkek arasındaki uçurumun daha az olduğu anlaşılmaktadır. Ekonomik katılım ve politik güçlenme açısından ise cinsiyet uçurumunun daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ekonomik katılım ve fırsatlar açısından

değerlendirildiğinde kadınların erkeklere göre kanun yapıcı ve üst düzey yönetici olma, gelir, işgücüne katılım ve benzer işe eşit ücret açısından eşitsizliğe maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Politikaya katılım bağlamında ise özellikle erkeklerin kadınlara göre bakanlık pozisyonunda yer alma, son 50 yılda devlet/hükümet başkanı olarak geçirilen yıl ve parlamentodaki milletvekili sayısı açısından daha avantajlı konumda oldukları belirlenmiştir (Tablo 5).

3.7 Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi

Bu endeks, sosyal kurumlarda kadınlara karşı ayrımcılık temelinde kaynaklara ve varlıklara sınırlı erişim; ayrımcı aile kodu; sınırlandırılmış fiziksel bütünlük; erkek çocuk önyargısı; sınırlı sivil özgürlükler olmak üzere beş göstergeye dayalı olarak ülkelerin karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır. Burada özellikle belirtilmelidir ki kadın hakları, adalet ve güçlenme fırsatlarına kadınların erişimini engelleyen ya da sınırlayan resmi ve gayri resmi yasalar, toplumsal kurallar ve uygulamalar ayrımcı sosyal kurumları ifade eder (Kolev, Nowacka ve Ferrant, 2014, 8).

OECD tarafından 2009 (Branisa, Klasen ve Ziegler, 2009), 2012 (OECD, 2012) ve 2014 (Kolev, Nowacka ve Ferrant, 2014, 6) yılına ait "Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi" yayınlanmıştır. Türkiye'ye ilişkin veriler ise sadece 2014 yılında yayınlanan raporda yer aldığı için bu rapora dayalı olarak toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği değerlendirilmektedir.

Bu raporda endeks değerinin;

- 0.04'ün altında olması, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sosyal kurumlarda çok düşük düzeyde olduğu ülkeleri,
- 0.04-0.12 arasında olması, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sosyal kurumlarda düşük düzeyde olduğu ülkeleri,
- 0.12-0.22 arasında olması, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sosyal kurumlarda orta düzeyde olduğu ülkeleri,
- 0.22-0.35 arasında olması, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sosyal kurumlarda yüksek düzeyde olduğu ülkeleri,
- 0.35 üzerinde olması ise toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sosyal kurumlarda çok yüksek düzeyde olduğu ülkeleri ifade etmektedir (Kolev, Nowacka ve Ferrant, 2014, 10).

Bu sınıflandırmaya göre Türkiye (0.103 puan), ayrımcılığın düşük düzeyde olduğu ülke olarak tanımlanmıştır (Kolev, Nowacka, ve Ferrant, 2014, 61). Ayrıca Türkiye'deki sosyal kurumlarda:

- kaynaklara ve varlıklara sınırlı erişim (0.000 puan) açısından çok düşük,
- ayrımcı aile kodu (0.158 puan) ve fiziksel bütünlüğün kısıtlanması (0.191 puan) açısından düşük,
- erkek çocuk önyargısı (0.403 puan) ve sınırlı sivil özgürlükler (0.539 puan) açısından yüksek düzeyde toplumsal cinsiyet ayrımcılığının olduğu belirlenmiştir (Kolev, Nowacka ve Ferrant, 2014, 61).

Buna göre Türkiye'de sosyal kurumlarda kadınlar ve erkekler arasında sivil özgürlükler alanındaki ayrımın daha görünür olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca erkek çocuk önyargısı da kadın erkek arasındaki ayrımın önemli bir belirleyicisi olarak görülmektedir.

4. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNE KARŞI TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME

İnsani Gelişme Endeksi incelendiğinde Türkiye, yüksek insani gelişmenin olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Bu endeks göstergelerine göre son yıllarda eğitim, doğuştan beklenen yaşam süresi ve ekonomik göstergelerde iyileşme söz konusudur. Ancak insani gelişmenin önemli bir boyutunu oluşturan toplumsal cinsiyet göstergeleri incelendiğinde, Türkiye'de kadınların ve erkeklerin yapabilirlikleri arasındaki farklılıklar dolayısıyla eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Özellikle Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi incelendiğinde Türkiye, insani gelişme kaybı açısından yüksek insani gelişme düzeyindeki ülkeler arasında yer alsa da en çok eşitsizliğin gelir açısından öne çıktığı görülmektedir (Jahan, 2016a).

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi; üreme sağlığı, güçlendirme ve işgücü piyasasına dahil olma açısından Türkiye'de kadınların erkeklere göre daha fazla eşitsizliğe maruz kaldıklarını göstermektedir. Özellikle bu endeksin güçlendirme boyutu kapsamında eğitim ve işgücüne katılımı desteklemek açısından kadınların güçlendirmeye olan ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır (Jahan, 2016a).

TEPAV'ın (Kavas, 2018) raporu, Türkiye'de il düzeyinde yapılan sıralamada kadınların sağlık, eğitim, istihdam ve temsiliyet oranı göstergelerinin birindeki değişimin diğer göstergeleri de etkilediğini

ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmada toplumsal cinsiyeti odağa almak, kadınların yaşamını bütüncül bir biçimde değerlendirmeyi gerektirir. Kadınların ve erkeklerin farklılaşan ihtiyaçlarına ve sorun alanlarına hak temelli bir yaklaşım geliştirmek önemlidir. Bu nedenle hem kadınların hem de erkeklerin hangi haklar konusunda eşitsizliğe maruz kaldıklarını anlamak gerekir. Belirlenen eşitsizlikleri/cinsiyet uçurumlarını azaltmayı ya da ortadan kaldırmayı sağlamada ülke politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı olması önemli bir ihtiyaçtır. Erkan ve arkadaşlarına (2015, 86) göre bütçeleme, hemen her devletin önemli ekonomi araçlarından biridir. Çünkü bir ülkede kim(ler)e ve kim(ler)in yaptığı iş(ler)e değer verildiği, neye ve kime hangi iş(ler)in verilmesi gerektiği konuları bütçeleme ile ilişkilidir. Ülkeler bütçeleme yaparken birçok yöntem kullanmaktadırlar. Bunlar arasında cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı, insani gelişme açısından da önemlidir. Zira toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, cinsiyetler arasında eşit hakları ve farklı ihtiyaçları dikkate alarak bir bütçeleme sisteminin oluşturulmasına odaklanır.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımında makroekonomi politikaları ile toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu yaklaşım, bütçeleme sürecinin toplumsal cinsiyet temelinde uygulamaya geçirilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü bütçeleme aşamasının tüm süreçlerinde, kaynakların dağılımında cinsiyet eşitliğinin gözetilmesine dikkat edilir (Quin, 2009, 4).

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin uygulanmasında üç aşama oldukça önemlidir. İlk aşamada bütçe, toplumsal cinsiyet bakış açısından analiz edilmektedir. Bu aşamada bütçenin, kadın ve erkeği farklı biçimde etkilediğinin göz önünde bulundurulması gerekir. Zira ekonomistler ve karar alıcılar bütçelemeyi yaparken hizmetlerin sunulması, kaynakların aktarılması ve belirlenen ücretler kapsamında kadın ve erkek açısından farklılıklara dikkat çekmektedirler. Diğer bir ifade ile toplumda sunulan eğitim, sağlık, sosyal yardım gibi hizmetlere kadın ve erkek farklı oranlarda ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin ilk aşamasında bu farklılıklar analiz edilerek bütçeleme sürecinin sonraki aşamasına geçilmesi gerekmektedir (Quin, 2009, 17).

Bütçelemenin ikinci aşamasında bütçenin cinsiyete dayalı olarak yeniden yapılandırılması yer alır. Bu aşamada cinsiyet temelinde ortaya çıkan farklı ihtiyaçlara göre bütçe miktarının ve bütçedeki harcama kalemlerinin yeniden analiz edilmesi, dezavantajlı konumda bulunan kadınların bütçelemeden olumsuz etkilenme durumu gibi konuların dikkate alınması gerekir (Quin, 2009, 20). Bütçelemenin üçüncü aşamasında toplumsal cinsiyet ayrı bir kategori olarak analiz edilmektedir. Bu aşamada birinci ve ikinci aşamalarda gözden kaçan noktalar incelenir. Bu noktada karar alıcılar, gerekirse danışmanlık alarak bütçelemenin farklı ihtiyaçları karşılama durumunu yeniden değerlendirirler (Quin, 2009, 20).

Bütçelemenin tüm aşamalarında toplumsal cinsiyetin gözetilmesi, kadınlara özel bütçe ayrılması gerektiği anlamına gelmemelidir. Zira bu yaklaşım, temelde kadının ve erkeğin farklı ihtiyaçlarının olduğuna vurgu yapar (Quin, 2009, 4). Kadının ve erkeğin toplumdaki farklı rolleri nedeniyle ihtiyaç ve beklentilerinde oluşan farklılıkları bu bütçelemede dikkate alınır (Özğür, 2017, 24).

Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu (World Economic Forum, 2017) Türkiye'deki kadınların erkeklere göre özellikle politikaya katılım fırsatlarında cinsiyet uçurumunu gözler önüne sermektedir. Buna göre bakanlık pozisyonunda yer alma, son 50 yılda devlet/hükümet başkanı olarak geçirilen yıl ve parlamentodaki milletvekili sayısı gibi politik alanda temsiliyet açısından kadınların erkeklere göre daha eşitsiz bir konumda oldukları görülmektedir.

Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu (World Economic Forum, 2017)'nda olduğu gibi TEPAV'ın araştırmasında kullandığı Türkiye Kadın Güçlenme Endeksi'nde de kadınların siyasi alandaki temsil oranının toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada önemli bir belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Zira 2015 ve 2017 yıllarında kadınların belediye meclisindeki temsil oranının düşmesinin bu yıllar arasında il sıralamasını oldukça fazla etkilediği ortaya çıkmıştır (Kavas, 2018). Bu noktada Türkiye'de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemede kadınların bu stratejik ihtiyaçlarına odaklanmak, kadının erkeğe göre ikincil plandaki konumunda ve rollerinde kadının lehine değişimin gerçekleşmesini sağlamak için oldukça önemlidir.

Günümüzde birçok ülkede bütçeleme planları yapılırken toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı kullanılmaktadır. Devletlerin mikro ve makro ölçüde bütçelerini oluştururken tarafsız olmadığı düşüncesi, bu yaklaşımın kullanılmasında etkili olmuştur. Çünkü genellikle bütçeler, toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde erkeklerin lehine hazırlanmaktadır. Dolayısıyla bu bütçeler toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kadınlar aleyhine daha da derinleştirmektedir. Bu eşitsizlikler kamu hizmetleri (eğitim, sağlık ve sosyal yardımlar) ve harcamaları (personel, yatırım ve transfer harcamaları) ile kamu gelirleri (vergi, harçlar ve katılım payları) alanında daha görünür durumdadır (Şahin, 2011, 85).

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi, Türkiye’de kadınların milli gelirden aldıkları payın oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda özellikle kırılgan gruplardaki kadınlar için bu payın eğitim, sağlık, kültürel, ekonomik haklarını gerçekleştirmek için de yetersiz olacağı düşünülebilir. Ancak bu noktada özellikle belirtilmelidir ki toplumsal cinsiyet eşitliğinde gelir, kadın ve erkek açısından tek başına önemli bir belirleyici olarak düşünülemez. Bu açıdan kadın ve erkeğin benzer işten aldığı ücretlerdeki farklılıklar, kadının ücretsiz ya da düşük ücretli işlerde daha fazla istihdam edilmesi, çocuk bakımı, ev işleri gibi aktivitelere daha fazla zaman ayırmak zorunda kalması gibi durumların da bu bağlamda dikkate alınması gerekir. Bu noktada Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu’nda Türkiye’de iş gücüne katılım, benzer işe eşit ücret, tahmini gelir, kanun yapıcı ve üst düzey yönetici olma açısından kadın erkek arasındaki uçurumun fazla olduğunu desteklemektedir. Molyneux (1985)’e göre kadınların bu dezavantajlarına bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçları, uygulamalı ihtiyaçlar olarak ifade edilen kadının toplumda çoğunlukla geleneksel rolleri ile ilişkilidir. Aslında kadının uygulamalı ihtiyaçları sadece kadınlar değil, tüm insanlar için önemlidir. Bu anlamda kadının sadece ev içinde çocuk bakımı, aile sağlığı gibi evi yönetme ve temel ihtiyaçları karşılama sorumlulukları yanında ücretli işte çalışması da önemlidir. Diğer bir ifade ile kadının ev içindeki sorumluluklarının yanında gelir getirici işlerde çalışması uygulamalı ihtiyaçlar için önem arz eder. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yapılırken kadının bu sorumluluklarının dikkate alınması önemlidir. Ancak bu aşamada bütçeleme yapan kişinin kadın ya da erkek olmasının yanı sıra bütçeleme planı yapan kişinin de kadın erkek ihtiyaçlarındaki farklılıkları dikkate alması gerekir (Moser, 2003, 40). Dolayısıyla Türkiye’de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımında kadınların gelir dışındaki dezavantajları da incelenerek gerekli teşvik ve düzenlemelerin yapılması önemlidir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kadınlara karşı ayrımcılık temelinde araştıran Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi’ne göre Türkiye, ayrımcılığın düşük düzeyde olduğu ülkeler arasında yer alsa da kadınlara yönelik ayrımcılık, bazı alanlarda daha fazla ön plana çıkmaktadır. Buna göre kamusal alana erişim ve siyasi katılım açısından kadınların uğradığı ayrımcılığın sivil özgürlükler bağlamında daha görünür olduğu söylenebilir. Ayrıca erkek çocuk önyargısının yani erkek çocuğa verilen değerlerin yüksek olmasının kadınlara karşı ayrımcılığın varlığında ve sürdürülmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi’ne göre Türkiye’nin de içinde olduğu her ülke açısından kadın hakları, adalet ve güçlendirme fırsatlarına kadınların erişimini sınırlayan resmi ya da resmi olmayan yasaların, kuralların ve uygulamaların bu ayrımcılığın meşrulaşmasında önemli olduğu vurgulanmaktadır (Kolev, Nowacka ve Ferrant, 2014). Örucü ve Bakırtaş (2012, 468)’a göre toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, kadınlara karşı ayrımcılığı hem özel hem de kamusal alanda önlemede bir araç olarak kullanılabilir. Böylece kadınların statülerinin iyileştirilmesine yönelik politikaların uygulamaya geçirilmesi açısından toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme önemlidir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği göstergeleri incelendiğinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın çok yönlü olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sadece eşit fırsat sağlamanın bir aracı olarak görülen kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığı ya da kamu politikalarının yeterliliğini anlamak için kullanılması, son derece dar bir bakış açısına işaret eder. Zira bu noktada hedef; kadınların sağlık, eğitim, istihdam, temsiliyet gibi çoklu yapabilirliklerini desteklemeye yani kadınları güçlendirmeye odaklanmak olmalıdır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleri değerlendirirken sadece bu hedef için yapılan harcamalardan ziyade, kadının iyilik halini artırmada bu harcamaların başarısı değerlendirilmelidir (Addabbo, Lanzi ve Picchio, 2010, 484). Bu nedenle kadının ev içinde konumlandırılmasına neden olan ücretsiz çalışma ve bakım işlerine daha çok zaman ayırmasına neden olan yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerekir. Bu bağlamda bütçelemede, kadınların dezavantajlı konumda oldukları alanlara öncelik verilmesi önemlidir. Aksi takdirde, örneğin, kadınların ücretsiz çalışmasının gözardı edilmesi, kamu politikalarındaki sosyal harcamaların görmezden gelinerek harcamaların başarısının değerlendiril(e)memesine, böylece kadına yüklenen ücretsiz işlerin artmasına ve dolayısıyla cinsiyet adaletsizliğine neden olur (Budlender, Sharp ve Allen, 1998). Bu nedenle toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusu, sadece kadınlar ve erkekler olarak değerlendirilmemelidir. Bunun yerine sınıf, etnik kimlik, mekan gibi belirleyiciler de göz önüne alınarak farklı toplumsal konumlardaki kadın erkek gereksinimlerinin politika yapma sürecine dahil edilmesi gerekmektedir (Klatzer, 2012). Zira toplumsal cinsiyet eşitsizliği aynı zamanda bir ayrımcılık sorunudur. Çifte dezavantaja neden olan bu sorunu önlemek için demokratik ve katılımcı mekanizmalar oluşturarak farklı toplumsal konumlardaki kadınların kamusal alanda daha görünür olmaları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Addabbo, T., Lanzi, D. and Picchio, A. (2010). Gender budgets: A capability approach. *Journal of Human Development and Capabilities*, C.11, S.4, s.479-501
- Banu, A. (2016). Human development, disparity and vulnerability: Women in South Asia. Retrieved 21 July, 2018, from http://hdr.undp.org/sites/default/files/latest_edited_banu_template_gl_1_august.pdf
- Bordoloi, R. (2017). Human development and gender inequality index, with special reference to assam. Retrieved 21 July, 2018, from http://www.kkhsou.in/web/student_corner/workingpapers/2017/Main03.pdf
- Branisa, B., Klasen, S. and Ziegler, M. (2009). The construction of the social institutions and gender index (SIGI). Retrieved 20 July, 2018, from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/57322/1/608908010.pdf>
- Budlender, D., Sharp, R. and Allen, K. (1998). How to do a gender-sensitive budget analysis: Contemporary research and practice. London: Australian Agency for International Development, Canberra and the Commonwealth Secretariat
- Downes, R., Von Trapp, L. and Nicol, S. (2017). Gender budgeting in OECD countries. *OECD Journal on Budgeting*, C.16, S.3, s.71-107
- Erkan, B., Şentürk, M., Akbaş, Y. E., ve Paksoy, S. (2015). Dünyada ve Türkiye’de sosyal bütçeleme (cinsiyete duyarlı bütçe) yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, C.5, S.9, s.85-106
- Inglehart, R. and Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. New York: Cambridge University Press
- Jahan, S. (2016a). *Human development report 2016: Human development for everyone*. New York, NY: United Nations Development Programme (UNDP)
- Jahan, S. (2016b). *Human development report 2016: Human development for everyone. Briefing note for countries on the 2016 human development report, Turkey*. New York, NY: United Nations Development Programme (UNDP)
- Jahan, S. (2016c). *Human development report 2016: Human development for everyone*. New York, NY: United Nations Development Programme (UNDP)
- Kavas, A. (2018). Karşılaştırmalarla 81 il için toplumsal cinsiyet eşitliği karnesi. Erişim tarihi:10.07.2018,http://www.tepav.org.tr/upload/files/1520402632-7.Karsilastirmalarla_81_Il_Icin_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi_2018.pdf
- Klatzer, E. (2012). Yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet eşitliği ve bütçeleme kılavuzu (Çev. F. Keleş ve O. Bilgin) (Yayıma Hazırlayan: Ö. Uluçay ve A. Yardımcı). İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti
- Kolev, A., Nowacka, K. and Ferrant, G. (2014). SIGI social institutions and gender index: 2014 synthesis report. Paris: OECD Development Centre. Retrieved 21 July, 2018, from <https://www.oecd.org/dev/development-gender/BrochureSIGI2015-web.pdf>
- Mikkola, A., and Miles, C. A. (2007). Development and gender equality: Consequences, causes, challenges and cures. Retrieved 20 July, 2018, <https://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/eri/hecer/disc/159/developm.pdf>
- Molyneux, M. (1985). Mobilization without emancipation? Women's interests, The state and revolution in Nicaragua. *Feminist Studies*, C.11, S.2, s.227-254
- Moser, C. (2003). *Gender planning and development: Theory, practice and training*. London and New York: Taylor & Francis: Routledge.
- OECD, (2012). 2012 SIGI Social institutions and gender index understanding the drivers of gender inequality. Retrieved 21 July, 2018, from <https://www.oecd.org/dev/50288699.pdf>
- Örücü, A.İ., ve Bakırtaş, D. (2012). 6111 Sayılı kanunun cinsiyete duyarlı bütçeleme perspektifinden değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, S.162, s.467-477.
- Özügürlü, H.Y. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde cinsiyete duyarlı bütçeleme. *Journal of Awareness*, C.2, S.1, s.19-26.
- Şahin, M. (2011). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (TCDB) yazısına kuşbakışı. *Fe Dergi: Feminist Elestiri*, C.5, S.2, s.85-100
- Şener, Ü. ve Demirdirek, H. (2014). Toplumsal cinsiyete duyarlı veri çalışması. Erişim tarihi: 23.07.2018,http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1395332832-5.TCDV_Toplumsal_Cinsiyete_Duyarli_Veri_Calismasi_Egitimi.pdf
- Quin, S. (2009). Gender budgeting: Practical implementation. Strasbourg: Council of Europe.
- United Nations/UNDP, (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. Retrieved 14 July, 2018, from http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
- World Bank, (2012). World development report 2012: Gender equality and development. World Bank. Retrieved 14 July, 2018, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/4391>
- World Economic Forum, (2017). The global gender gap report 2017. Retrieved 8 July, 2018, from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf